

SOMLYÓ GYÖRGY: NEM TITOK

M

ég nem volt ennyire közvetlen hangú, ilyen erős érzélem, élmény által készített, vagy ahogy értelmezésre szoruló szóval mondani szokták, ilyen őszinte verses-könyve Somlyó Györgynek. Az őszinteség a költészetben nem csupán azt jelenti, hogy „a költő sose lódit” (József Attila), vagy hogy „Hazudni rút” (Arany János). Az őszinteség a költészetben hitelességet, lírai pontosságot jelent – és ugyancsak Arany mondja: „... költőnek, bár lénye isteni, / Nemcsak szabad: – szükség fillenteni.” Somlyó annyiban „fillent”, hogy – például – úgy beszél hűtlen kedveséhez, mintha Ronsard beszélne Helénához.

Vagyis: nem szakított előző köteteinek uralkodó vonásaival. Nem szakított azzal a munkamódszerével, hogy egyszerre folytat párbeszédet a magyar és világlíra évszázadainak, évezredeinek mestereivel – a hagyománnyal –, és kíván (Rimbaud-val szólva) „modernnek lenni mindenestül”. Mindig a szíve ügyében – és persze a keze ügyében – volt a nagy személyiség-közvetítő irodalom. Ám ennyire még nem – vagy ritkán – jött át munkáiba a közvetlen élettapasztalat, ezúttal a csalódottság fájó érzése. Annak ellenére, hogy – mint mindig – most is az ész erejével, a műveltség vértetében, a bölcsesség fegyverével küzd meg a férfiembert kiszolgáltatottá tevő megcsalottsággal, az egész embert hatalmába kerítő fájdalom érzésével. Egy *cortex*-ember védekezik itt az ösztönök ellen, s a gondolat rendezi el úgy az érzelmeket, hogy végül is minden fogcsikorgató düh és dühös ironia feloldódik az átélt szerelem emlékében, és hasonlóképp az irodalom is feloldódik az életben, mi több, az Irodalom is Életté magasztosul, a mulandóval szemben múlhatatlanná nemesedik: „... ha majd a földbe vetnek / S belőlem is Önből is már semmi sem marad / Se rózsza se tövis – csak ezek a szonettek.”

Ritkán láthatni ilyen szerencsés kölcsönösséget az élet és az irodalom dolgai közt. Ami megtörtént s megtörténik emlékezetében a költővel, az csupán alkalom, ürügy, hogy játszhaszon a szavakkal, a formákkal, klasszikus versidézetekkel, valódi érzésekkel, a legmélyebbekkel – mulandósággal, méltatlansággal vagy az önsajnálattól az esendő másik fél megsajnálásáig –, és játszhasza, hogy csak játszik. Pedig nemcsak játszik a költő, játékos kedvében sem, hanem fáj is, fél is, félt és fájlal is. „Nem játszhat egyszer a játék komolyt?” – kérdezi. Játssza például, hogy csak József Attilát idézi, pedig ironikusan meg is fordítja József Attila gondolatát: „Milyen legyen? Tisztességes, Miért legyen? / Mi győzze meg: Miért ne tisztességtelen?” (József Attilának ez az epigrammája bujkál a Ronsard-parafrázissal elindított szonettben: „Mért legyen én tisztességes? Kiterítenek úgy is. / Mért ne legyenek tisztességes? Kiterítenek úgy is.”) Az elkerülhetetlen kiterítettetésre így üt vissza Somlyó verse: „Már őrlőbb férgeink is vannak mint a tetvek / Egymást faló nyüvek: szonettek s poszt-szonettek.” S ebben már azt érzékelhetjük, hogy a mű nem egyszerűen vigasz az élet keserűségeiért, hanem kegyetlen törvényei vannak, ára van – az élet nedveit szívja el az alkotótól, úgy, ahogy azt Thomas Mann és mások is megírták. Ezért kerül elidege-

KŐBÁNYAI JÁNOS FOTÓJA

nító és kételkedő idézőjel közé a latin költő közhellyé kopott szállóigeje: „A szonettek ezek az »ércnél maradóbbak« / De maróbb-e még a merő húsnál az érc / És az ércnél a vers hisz feslik mint a férc / S már nem kecsegteti a költőt se a holnap.”

A rájátszás elve már a kötet előhangjában megmutatkozik. Karinthy Frigyes *ars poeticájára* visszhangzanak sorai: „nem mondhatom el senkinek / mindenkinek sem mondom el / mert nem lehet elmondani / megérni csak meg lehetett / átélni csak át lehetett / csak elmondani nem lehet” – így vezet be mindazt, amit a kötet hosszán mégiscsak „elmond”, ha nem is úgy, ahogy valamit prózában elmesélünk, hanem inkább úgy, ahogy a költő „eljátszik” valamit a költészet mesterségbeli tudásával, a szavak játékával, a nyelv bűbájosságával. S aztán következnek a római költészet erotikus verseinek alkalmazott – alkalom és élmény ihlette – változatai, játéka a „tisztá” költészettel és a „tisztá” prózával, azzal, hogy a prózaíró művének olvasása közben jut el hozzá az író halálhíre, s hogy a „tisztá” próza miként lényegül át egy pillanat alatt halálosan komoly költészetté vagy éppen a költészet megtagadásának kényszerérzetévé.

Somlyó költészete a stiláris sokféleség, a mesterségbeli és lélektani lehetőségek változatossága kedvéért mindig szívesen érintkezett az avantgárral, s noha sosem volt expressis verbis avantgárd költő, azért több türelemmel, megértéssel és jóindulatú kíváncsisággal aligha fordult költő az izmusok felé, mint ő, a *Nyugat* költőin s úgyszólván az egész magyar és világlírában nevelkedett lírikus és esszéíró (és persze: műfordító). Az őt legjobban izgató mesterségbeli kérdések egyike, hogy miként érvényesülhet a különböző stílusáramlatoknak megfelelő lírai és prózai hangvétel kölcsönös transzfúziója. A kíváncsiság rendszerint határátlépésre ösztönzi: mi az, ami még líra, miközben már nem az, és mi az, ami már líra a prózában, pe-

dig merő próza, hogyan támad – mindig váratlanul és kiszámíthatatlanul, olykor a véletlen jóakaratóból – költőiség ott, ahol nem is sejtenénk. Izgatják a költői tárgy és a költői személyiség cserefolyamatai, az, hogy miként válik személyessé az, ami látszólag a nem én, a másság látszatában bukkan fel tudatában. Még személycserék is előfordulnak verseiben – a hol hatyú, hol bika képében földi asszonyokat megkörményező „Villámszóró Isten” egyszer csak azon veszi észre magát, hogy „Már ő az istennő” – mármint Léda –, „s a halandó te vagy” – mármint Zeusz vagy Jupiter.

Ennek a kötetnek legkomolyabb játéka vagy legjátékosabb komolyságai a szonettek; mintha érzékelné a költő e reneszánsz műforma rejtett vagy nyílt *reneszánszát*. A Ronsard-ciklus és a szonettkoszorú törvényeit – *játékszabályait* – ő ma-

ga szabja meg. Bevallom, már régóta vártam, mikor írja meg ő, a szonettmester is a maga mesterszonettjét, ahogy Székely János, Markó Béla, Szócs Géza, Imre Flóra és még sokan mások megírták a magukét. Persze, hogy a „Záró szonettel” kezdi: mindenki azzal kezd, mert máshogy talán meg sem lehetne írni egy szabályos mesterszonettet. S ő éppen úgy lesz „szabályos”, hogy szabálytalankodása közben új szabályokat teremt. Az önkomentáló szonett-típus egyik lehetséges bravúrversét írta meg ezzel.

Jó volna, ha olvasók is lennének, akik „veszik a lapot”, akik együtt vesznek részt a költővel az elmúlás, a szerelem, az anyanyelvi közösséghez és az emberi kultúrához tartozás magányosan is játszható, nagy társasjátékában. (*Felenkor Kiadó*)

VARGA MÁTYÁS

SCHEIN GÁBOR: SZAVAK EMLÉKEZETE

Schein Gábor első kötetének címe nem az ott szereplő versek valamelyikére utal vissza (vagy előre), hanem a kötetet nyitó rövid, prózában írt *ars poeticára*, „*Szavaink emlékeznek*” – hangzik a cím *genitívusos* szerkezetének feloldására. Az emlékezés pedig az értelmes és tudatos emberi élet velejárója. Babits mondja egy helyütt: „Testemben egy parány sincs abból az anyagból, amiből hét évvel ezelőtt voltam: de ugyanaz vagyok, mert emlékezem. Éppígy: ma senki sem él azokból, akik kétszáz éve éltek e hazában: de ugyanaz a nép vagyunk, mert emlékezünk.” Az *ars poetica* értelmében emlékezés, kimondás és teremtés egy és ugyanaz a valóság: a nyelv, a szó valósága. Ez áll szemben a másik valósággal: a *megnevezhetetlenség tengerével*, a *csönddel*. Azért beszélhetünk *szembenállásról*, mert itt a csönd csak a szóvá artikulálás folytonos újraprobálásának küzdelmében válik *szakralissá*. A *szakralitás* otthont teremtő békéje (*salóm*) csak a szavak által való hazatalálás küzdelmében adatik meg számunkra. Hiszen ez nem más, mint az a csönd, ahonnan szavaink kiszakadtak, ahonnan *mi magunk* is kiszakadtunk a kimondás által. A szavak öröksége azonban egyszersmind terhes örökség is, mely az emlékezéssel a *feledést (sákah)* állítja szembe. És éppen a feledés teszi küzdelmessé az emlékezést, mert a hűtlenség, az elpártolás folytonos kísértésével abban akar bennünket megakadályozni, „*hogy elkóborolt báránykáinkat, a szavakat hazavezessük, s ezáltal hazajussunk magunk is*”.

Schein Gábor költői indulásában a *hűség ethosza* adja azt a szabadságot, mely a nyitottság és keresés által hitelessé váló értékrendet szilárdá teszi. Ezért vállalkozunk szívesen az együttgondolkodásra, ezért hagyjuk, hogy szavaink együtt *emlékezzenek*.

A kötet öt ciklusból és egy fordításokat tartalmazó részből áll.

Az első ciklus a *Kövek* címet kapta. Úgy állnak itt egymás mellett ezek a szikár, szükségzavú költemények, úgy koppan-

KÖBÁNYAI JÁNOS FOTÓJA

nak egyenként és egymás után, mint a földre hulló kövek. Súlyuk van. És erejük. Szükszavúságuk arról tanúskodik, hogy írójuk a kései Pilinszkyt tekinti mesterének. De Pilinszky hatása még helyenként (pl. *Sixtus*) a kellenél valamivel erőteljesebben érződik. Néha a szükségzavúság is mesterkéltnek tűnik. A *Szavak* című költeményben például a két „mondat” szintaktikai egységébe rendezett, egymástól vesszővel elválasztott szavak – a talán indokolatlan túlegyszerűsítés által – szétfeszítik (vagy nem érik el) a *poézissz* lehetőségeit. Ugyanakkor az *Ártatlanok* két sora a versélmény elementaritásával ajándékoz meg bennünket:

*Elárultak mindent
kezüik melegével.*

Az első ciklus hosszabb költeményeiben (főként: *Philemon és*